

В.С. Гавриленко, М.А. Листопадський

*Біосферний заповідник "Асканія-Нова" імені Ф.Е. Фальц-Фейна НААН
вул. Паркова, 15, смт Асканія-Нова, Чаплинський р-н, Херсонська обл., 75230 Україна
e-mail: askania.zap@gmail.com*

СТРУКТУРОГЕНЕЗ УГРУПОВАНЬ ПТАХІВ ШТУЧНИХ ДЕРЕВОСТАНІВ БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА "АСКАНІЯ-НОВА"

*Структурогенез орнітокомплексів, дендрофільний орнітоценоз, облігатні дендрофіли,
факультативні дендрофіли*

**СТРУКТУРОГЕНЕЗ УГРУПОВАНЬ ПТАХІВ ШТУЧНИХ ДЕРЕВОСТАНІВ
БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА "АСКАНІЯ-НОВА". В.С. Гавриленко,
М.А. Листопадський.** – Представлені методологічні прийоми до пізнання процесів
формування орнітофауни штучних деревних насаджень, притаманних території біосферного
заповідника і його регіону, та узагальнена схема їх сучасних орнітокомплексів.

**СТРУКТУРОГЕНЕЗ СООБЩЕСТВ ПТИЦ ИСКУССТВЕННЫХ ДРЕВОСТОЕВ
БИОСФЕРНОГО ЗАПОВЕДНИКА "АСКАНИЯ-НОВА". В.С. Гавриленко,
М.А. Листопадский.** – Представлены методологические приемы для познания процессов
формирования орнитофауны искусственных древесных насаждений, характерных для
территории биосферного заповедника и его региона, а также обобщенная схема их
современных орнитокомплексов.

**STRUCTURE GENESIS OF THE BIRDS' COMMUNITIES OF ARTIFICIAL STANDS
OF TREES IN THE BIOSPHERE RESERVE "ASKANIA NOVA". V.S. Havrylenko,
M.A. Listopadsky** – Methodological techniques for understanding the avifauna's formation of
artificial tree plantations characteristic of the biosphere reserve and its region, as well as a
generalized scheme of their modern bird complexes are presented.

Природні лісові насадження, як і притаманний їм дендрофільний орнітокомплекс, не характерні для південного степу України. Сучасна територія Біосферного заповідника "Асканія-Нова", екосистеми якої впродовж 190 років трансформувалися людиною, має всі варіанти природокористування в межиріччі Дніпро–Молочна, у тому числі створення деревних насаджень, а тому є унікальною моделлю для пізнання енто- та екзодинамічних процесів в природних і штучно сформованих біоценозах.

На основі довготривалих досліджень сформовані принципові методологічні підходи, необхідні для пізнання процесів формування орнітокомплексів в штучно створених деревних насадженнях паркового, полязахисного, селітебного та дачно-городнього варіантів, що з'явилися в межах біосферного заповідника в результаті трансформації степових екосистем під впливом людини (Гавриленко, 2001а,б, 2015а,б; Гавриленко, Листопадський, 2009, 2012, 2016; Гавриленко, Листопадський, 2008; Листопадський, 2010, 2011).

При дослідженні структурогенезу орнітокомплексів враховувалися особливості впливу на їх формування і подальше ускладнення таких чинників, як породний склад деревних насаджень, характер їх розміщення (куртинний, лінійний, хаотичний); вік деревостанів, ярусність, освітленість, зімкнутість крон; вплив пірогенного фактору, особливо у лісосмугах; градієнти вологості в насадженнях лінійного типу серед зрошувальної мережі; відносна близькість природного рефугіуму дендрофільних видів (заплавні ліси пониззя Дніпра); кормова база безпосередньо в насадженнях і поза ними.

Важливим є визначення структури сезонних угруповань птахів, які в період міграцій можуть у разі перевищувати чисельність гніздових популяцій і, відповідно, відігравати суттєву біоценотичну роль в штучно створених насадженнях: вплив на ентомокомплекс, орнітохорію насіння, міжекосистемний перенос органічної речовини.

Серед орнітокомплексу деревних насаджень Біосферного заповідника "Асканія-Нова" виділено дві функціональні групи:

I група видів (облігатні дендрофіли) – організми, всі життєві функції яких пов'язані з деревами (у розумінні авторів синонім терміну "дендробіонт");

II група (факультативні дендрофіли) – організми, не всі життєві функції яких пов'язані з деревами, проте за відсутності дерев ці види не зустрічаються.

Перша група включає 88 видів, з яких 31 вид абсолютну більшість життєвих функцій здійснюють в деревних насадженнях цілорічно, 18 видів певні функції реалізують і поза межами насаджень, але мають топічну прив'язку до останніх впродовж всього року.

Факультативна група нараховує 39 видів, з яких 17 тяжіє до насаджень у період гніздування, а 22 види – у нерепродуктивний період.

Нижче подається принципова структура орнітофауни сучасних деревних насаджень, що сформувалась в умовах трансформованих степових екосистем південного степового регіону.

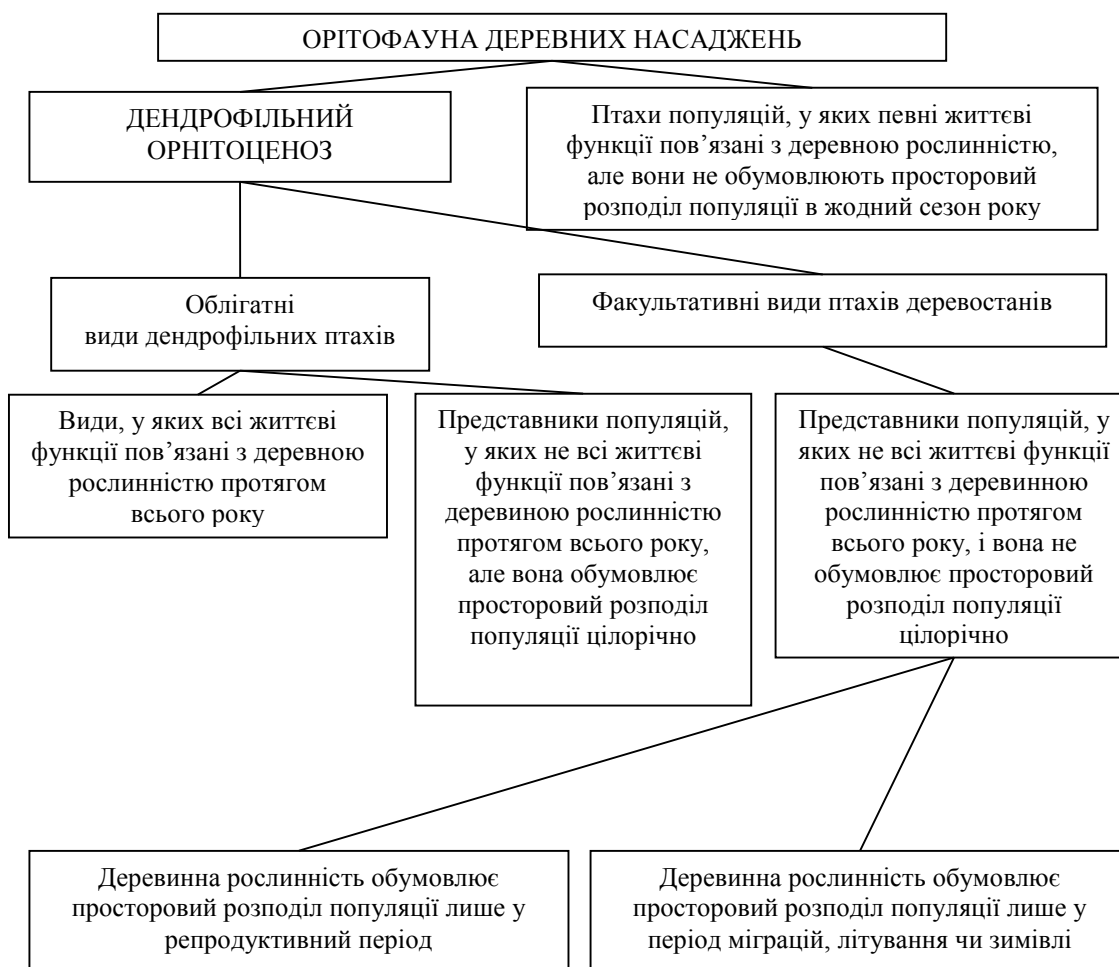

Схема орнітофауни сучасних деревних насаджень Біосферного заповідника "Асканія-Нова"

Таким чином, довготривалі дослідження із застосуванням різноманітних методів дозволили виявити провідні фактори впливу на формування дендрофільних орнітоценозів і скласти принципову схему їх структури.

Гавриленко В. С. Зміни в орнітофауні Біосферного заповідника "Асканія-Нова" та його околиць за останні 10 років. *Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова"*. 2001а. Т.3. С. 51–56.

Гавриленко В. С. Заповідні екосистеми в структурі агросфери степової зони: взаємовплив і його наслідки. *Відновлення біотичного потенціалу агроекосистем* : Мат. 2-ї міжнародної конф. Дніпропетровськ, 2015а. С. 40–43.

- Гавриленко В. С. Птахи заповідного степу та суміжних заповідних територій. *Біосферний заповідник "Асканія-Нова" – природоохоронна науково-дослідна установа міжнародного значення (минуле, сьогодення, майбутнє): навчально-методичний посібник для екскурсиводів*. [2-ге видання]. Асканія-Нова : Біосферний заповідник "Асканія-Нова", 2015б. С.74–78.
- Гавриленко В. С. Влияние экономического кризиса на численность и распределение птиц в южном степном регионе Украины. *Актуальные проблемы изучения и охраны птиц Восточной Европы и Северной Азии*. Казань : Матбугат йорты, 2001б. С. 157–159.
- Гавриленко В. С., Листопадський М. А. Сучасний стан дендрофільної орнітофауни лісосмуг біосферного заповідника "Асканія-Нова". *Проблеми фундаментальної і прикладної екології, екологічної геології та раціонального природокористування* : Мат. IV міжнар. науково-практ. конф. Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. С. 378–380.
- Гавриленко В. С., Листопадський М. А. Дендрофільна орнітофауна: питання термінології та екологічної класифікації (на прикладі орнітофауни Біосферного заповідника "Асканія-Нова"). *Екологія та ноосферологія*. 2012. Т. 17. № 3–4. С. 81–90.
- Гавриленко В. С., Листопадський М. А. Трансформація орнітокомплексів природного ядра і суміжних територій Біосферного заповідника "Асканія-Нова". *Вісті Біосферного заповідника "Асканія-Нова"*. 2016. Т. 18. С. 98–115.
- Гавриленко В. С., Листопадський М. А. Дневные хищные птицы природных и трансформированных экосистем биосферного заповедника "Аскания-Нова". *Новітні дослідження соколоподібних та сов* : Мат. III Міжнар. наук. конф. "Хижі птахи України". Кривий Ріг, 2008. С.73–78.
- Листопадський М. А. Дендрофильная орнитофауна лесопольевых биоценозов Биосферного заповедника "Аскания-Нова". *Орнитология в Северной Евразии* : XIII Междунар. орнитологическая конф. Северной Евразии, 30 апреля – 6 мая 2010 г. : матер. докл. Оренбург, 2010. С. 191.
- Листопадський М. А. Фауногенез птиц дендрофильного комплекса и его зависимость от структурного разнообразия лесополос (на примере Биосферного заповедника "Аскания-Нова"). *Современные проблемы зоологии позвоночных и паразитологии* : III Междунар. науч. конф., 20–21 марта 2011 г. : матер. докл. Воронеж, 2011. С. 190–194.